

Pospíšil, Ivo

Genologie mezi módou, konjunkturou, stmíváním a nadějí

Slavica litteraria. 2015, vol. 18, iss. 2, pp. [5]-15

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134879>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVO POSPÍŠIL

GENOLOGIE MEZI MÓDOU, KONJUNKTUROU, STMÍVÁNÍM A NADĚJÍ

Abstrakt

Autor přítomné studie se zabývá současným stavem literární genologie jako disciplíny studující literární rody a žánry. S odvoláním na své studie za dobu 35 let ukazuje na krizi disciplíny, která se nyní pohybuje mezi módou, konjunkturou, stmíváním a nadějí. Zatím se i její název prosadil pouze v několika zemích a literární žánry tak víceméně setrvaly v rámci poetiky. Genologie – stejně jako jiné disciplíny – je invadována novými přístupy, zejména z oblasti areálových studií, kulturní antropologie a kulturologie, ale ani nové technologie, jež daly vznik novým žánrům, nemusí znamenat konec genologie v tradičním slova smyslu. Ukazuje se, že literární žánry poměrně citlivě reflektují společenské změny nebo je dokonce předvídají. Genologie jako samostatná disciplína je tedy nutná i z obecně společenského hlediska, navíc i z hlediska axiologického, neboť v rámci literárních žánrů se vytvářejí estetické hodnoty. Její budoucností je metodologická pluralita, pružnost a koncentrace na proměny literárních žánrů pod vnějšími i vnitřními tlaky.

Abstract

GENRE STUDIES (GENOLOGY) BETWEEN FASHION, BOOM, TWILIGHT, AND HOPE

The author of the present study deals with the contemporary state of literary genre studies (literary genology) as a discipline studying literary kinds and genres. Referring to his studies written during the period of 35 years he manifests the crisis of the discipline which moves nowadays between fashion, boom, twilight, and hope. For the present, even its name is being used in several countries only, and literary genres themselves more or less remained in the framework of poetics. Genre theory/genology – similarly as some other disciplines – is being invaded by new approaches, especially from the sphere of area studies, cultural anthropology and cultural studies, but even new technologies which gave birth to new genres need not mean the end of genology in the traditional sense of the word. It is being demonstrated that literary genres quite sensitively reflect social changes or even predict them. Genology/genre studies as an independent discipline si therefore necessary also from the social point of view, moreover from the axiological standpoint, as literary genres form a framework for the creation of aesthetic values. Its future consists in methodological plurality, flexibility and concentration on the modifications of literary genres under outer and inner impacts.

Klíčová slova

genologie ■ nové přístupy ■ metodologie ■ heterogenita ■ areálová studia ■ axiologie ■ metodologická pluralita ■ pružnost a soustředění na proměny literárních žánrů ■ literární žánry jako reflexe společenských změn ■ předvídání podstatných společenských posunů

Key words

genre studies (genology) ■ new approaches ■ methodology ■ heterogeneity ■ area studies ■ axiology ■ methodological plurality ■ flexibility ■ and concentration on the modifications of literary genres ■ literary genres as a reflection of social changes ■ prediction of substantial social shifts

Mnohostranná diskuse s přirozenou konfrontací hledisek o (literární) genologii je dnes nezbytná. Různým aspektům minulé a současné genologie jsem věnoval desítky studií a jednu příručku.¹ Jde o práce, které jsem

¹ Viz naše studie a knihy: *Barokní literatura z pohledu komparativně genologické slavistiky. K barokologickým studiím Milana Kopeckého*. Slavia 67, 1998, seš. 3, s. 349–356; *Brnenská škola literaturnej komparativistiky i genologii/žanrologii i areal'noe izučenie slavistiky: jeje istoki v kontekstual'nych svyjazch*. In: Izučavanje slovenskích jezika, književnosti i kultura kao inoslovenskích i stranič. Red. Bogoljub Stanković. Beograd: MAPRJAL, Slavističko društvo Srbije, 2008, s. 278–293; *Genologické pojmy a žánrové hranice (problém tzv. románové kroniky)*. Slavia 50, 1981, seš. 3–4, s. 381–389; *Genologie – výhledy a úskali*. Československá rusistika, 1981, č. 2, s. 66–69; *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova univerzita, 1998; *Genologie a žánrovost*. In: Významové a výrazové premeny v umění 20. storočia. Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2005, s. 111–131; *Historicita a žánrovost. F. M. Dostojevskij a komparatisticko-genologický aspekt*. In: Genologické a medziliterárne štúdie. Priesečníky umenia a vedy. Prešov: Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis. Literárnovedný zborník 22. Zost. Viera Žemberová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 56–72; *Ključevyje problemy sovremennoj genologii i koncepcija „žanrovogo oběma“*. In: Litteraria Humanitas – genologické studie I. Brno: Masarykova univerzita, 1990, s. 47–58; *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*. Brno: Blok, 1986; *Místo genologie dnes: nové problémy*. In: Genologické a medziliterárne štúdie 1. Prešov: Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis. Literárnovedný zborník 29. Zost. Viera Žemberová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 5–17; *Pragnienie ścisłości i historyzmu: nauka o literaturze w atmosferze postmodernizmu*. Teksty drugie 2002, 4, s. 195–201; *Problém genologických koncepcí*. Slovenská literatúra, 1988, č. 4, s. 298–313; *Problémy a souvislosti současné genologie*. Studia Moravica II. Olomouc: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica. Moravica 2. Universitas Palackého v Olomouci, 2004, s. 29–46; *Rozpětí žánru*. Brno: Sprint Print, 1992; *Ruská románová kronika*. Brno: Masarykova univerzita, 1983; *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed. Jaroslav Malina. Brno: Nadace Universitas, Akademické nakladatelství CERM, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 2005; *Ruský román. Nástin utváření žánru do konce 19. století*. Brno: Masarykova univerzita, 1998; *Slovenský literárněvědný trojúhelník: komparatistika – genologie – translologie*. In: Brněnská slovákistika a česko-slovenské vztahy. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 1998, s. 45–58; *Some Episodes from the History of Czech Slavonic Literary Studies in the Context of Contemporary Thought*. In: Z zagadnień literatury, kultury i języka. Studia ofiarowane Profe-

zahájil na konci sedmdesátých let 20. století a publikoval na počátku osmdesátých let v časopisech *Slavia* a *Československá rusistika* a uplatnil v obecných partiích monografií a samostatných studií o ruské románové kronice a ruském románu i za svých studií v zahraničí, během delších i kratších pobytů (mj. Dánsko, Švédsko, Německo, Velká Británie, Polsko). Toto časové rozpětí v různé intenzitě zahrnuje tedy přibližně třicet pět let, což mi dává v jistém smyslu oprávnění k určitým zobecněním, která jsem publikoval v řadě studií a shrnul zejména v několika grantových projektech, zřetězených sériích a samostatné příručce. Berme tedy tento text jako jisté nové shrnutí a vyostření tváří v tvář různým setkáním, seminářům a kolokviím, jež se v poslední době na toto nebo podobné téma realizovaly.

Když jsem se začal zabývat historií a teorií literárních žánrů a genologií jako takovou, a to od druhé poloviny sedmdesátých let 20. století v souvislosti s bádáním o románové kronice v ruské literatuře i obecně (viz v poznámce č. 1 uvedené publikace *Ruská románová kronika*, 1983, a *Labyrinth kroniky*, 1986, obě vydané v Brně, tedy mimo pražské centrum), byl jsem poměrně osamělý, zcela jistě v českých souvislostech: o žánrech psali někteří moji učitelé (a to i do časopisu *Zagadnienia rodzajów literackich*) a brněnská rusistika a polonistika se jim věnovala na svých mezinárodních konferencích, zejména v osmdesátých a devadesátých letech, v Praze se románem zabývala D. Hodrová a V. Svatoň, na Slovensku psala své knížky N. Krausová a později své dvě knihy Josef Hvišč na výzvu Dionýze Ďurišina, ale jinak doménou genologie byla dvě polská centra:

sorowi Edwardowi Mozejce. Pod redakcją Bożeny Tokarz. Katowice: Śląsk, 2002, s. 151–161; *Studie o literárních směrech a žánrech*. Banská Bystrica: Katedra slovanských jazykov, Filologická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2004; *V. G. Bělinskij a genologické aspekty literární kritiky*. Slavica Slovaca, 1988, s. 132–137; *Žánrová pátrání po „nové autenticitě“: souvislosti a dvě slovenské cesty*. In: *Genologické a meziliterární štúdie. Genologické konfrontácie*. Red. Viera Žemberová. Prešov: Acta Universitatis Prešoviensis, 2012, s. 5–24; *Žánrové metamorfózy v stredoevropském kontextu, sv. I*. (spoluautor Libor Pavera). Brno: Istenis, 2003 (*Na úvod*, spolu s Liborem Paverou; *studie Literární žánry a genologie: jistoty a hledání*, s. 8–36; *Kronika*, s. 47–52; *Cestopis jako faktor dynamizace, pohybu poetiky a žánrových systémů*, s. 70–79); *Genologie a já*. In: Libor Pavera a kol.: *Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu. Metamorfózy gatunków w kontekście środkowoeuropejskim*. Sv. V. Praha: Verbum, 2011, s. 8–24; *Literární genologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 118 s.; *Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě*. In: *Z dějin literární vědy: metody a přístupy*. Eds. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Brno: Literárněvědná společnost, o. s., Tribun EU, 2014, s. 35–53; také in: *Když se nevyčásí aneb Stmívání*. Brno: Sojnek, 2015, s. 230–241.

Wrocław (Vratislav) a Łódź (Lodž), kde souběžně vycházel již zmíněný časopis *Zagadnienia rodzajów literackich*, vedený postupně Stefanií Skwarczyńskou, Janem Trzynadlowským a Grzegorzem Gazdou (dnes vychází jen v Lodži a je orientován poněkud jinak). Plodem polského úsilí byl na pokračování v tomto časopise vydávaný *Słownik literárnych źánrů*, jenž potom vyšel knižně.²

Poměrně pozdě, až od počátku 21. století, se genologie stala módou: v Polsku vznikla řada dalších center, u nás vznikly různé genologické sborníky, iniciovalo se žánrové bádání v Prešově, kde jsem se také zapojoval, nemluvě o genologicko-antropologickém bádání v Banské Bystrici, na němž jsem se podílel dříve, na počátku tohoto století (2003–2006), ale chtělo by se spíše říci, že je třeba přesněji rozlišovat, kde se konjunkturálně píše o literárních žánrech, než že by se tím rozvíjela genologie jako taková.

Podle tohoto konceptu patří žánry do hájemství této relativně nové disciplíny a jsou tedy vyňaty z poetiky, kam historicky patřily. Bádání o žánrech má tedy své specifikum, které je odlišuje od bádání o literárních tvarech jako takových. Komentovat některé české slovníkové příručky tu již nebudu, to se již vícekrát stalo, ale současně se ukázalo, jak málo citliví jsou někteří literární vědci, a to i ti, kteří se ke genologii formálně hlásí – nebo dokonce k metodologii literární genologie jako takové. Je jim v podstatě jedno, jestli disciplína existuje a jak se rozvíjí, pro ně je to jen módní etiketa (label), kterou užívají, když se to módně hodí, jinak však setrvávají u tradičních pojetí. Na druhé straně se tváří, jako by se genologické bádání začalo až jimi a nenavazují na předchozí bádání, které je poměrně rozlehlé a jako genologie se rodilo v podstatě ve třicátých až padesátých letech s pokračováním v šedesátých až devadesátých letech 20. století. To mě dosti zklamalo a vedlo k tomu, že jsem se na genologii, její koncepty a budoucnost začal dívat se značnou dávkou skepse.

V genologii se zahrnilo mnoho diletantismu a diletantů: v minulosti byla často zaměňována s genealogií, nebo se zaměňuje pojem „genologický“ a „žánrový“, to jsou dětské nemoci toho, že se u nás humanitní věda stává žurnalismem (právě někteří přenašeči těchto dětských nemocí byli žurnalisty nebo s žurnalismem často zacházeli – není to ovšem nic proti dobrým novinářům!).

² *Słownik rodzajów i gatunków literackich*. Pod redakcją Grzegorza Gazdy i Słowini Tyneckiej-Makowskiej. Kraków: Universitas, 2006.

Určitou taktikou v literární vědě obecně a v genologii a komparatistice zvláště je zatlačování a ostrakizace těch, kteří se snaží o něco nového, mají svá samostatná pojetí, ale netvoří mocenské nátlakové skupiny, které se u nás objevují v každé době a ve všech sférách lidské činnosti: v řídicím, tzv. oficiálním (i když jinak zcela neoficiálním) týmu literární vědy se to děje například takto: s genologií nijak nespjaté studie jsou tu vyvyšovány, někteří autoři neúměrně vyzvedáváni, takže vypadají jako genologičtí giganti, i když o samotné genologii nepsali. Módní terminologie, uvádění banalit pod nepůvodními, pseudopoetickými názvy, „objevné“ výklady dávno známých věcí jako nových, ignorance podstatných genologických výzkumů posledních 10–15 let, ignorance celých badatelských center. Souvisí s tím ovšem moc v literatuře a v literární vědě.³ Problém je v tom, že takové přístupy vytvářejí falešný zastupitelský obraz o skutečném vědeckém výzkumu, vytvářejí nepravdivou představu o stavu bádání a retušují reálný stav oboru, o němž píše – ignorance Jana Trzynaďlowského a dalších polských genologických center, prvního genologického titulu Jozefa Hvišče, výmaz ruské genologie (žánrologie), nemluvě o českých tradicích spojených s oběma Wollmany.

V článku *Genologie a já*⁴ jsem to vyjádřil tak, že jsem se na genologii díval jako na naději a snad i jádro seriózní literární vědy, která již tím, že se vydělovala z poetiky a vymaňovala se z rigidní metodologie, spojovala diachronní a synchronní bádání a scelovala vnitřní a vnější okruh literární vědy, mohla sehrát podstatnou roli. Takto byly koncipovány mé již zmíněné články a reflexe svou genezí sahající do druhé poloviny sedmdesátých let 20. století a publikačně k počátku osmdesátých let a samozřejmě dále k dnešku. V poslední době – jak již bylo výše uvedeno – však nad nimi převažuje jistá skepse.⁵ Na jedné straně je

³ O tom obecně viz BERG, Michail: *Literaturokratija: problema prisvojenija i pereraspredelenija vlasti v literature*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije, 2000.

⁴ POSPÍŠIL, Ivo: *Genologie a já*. In: PAVERA, Libor a kol.: *Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu. Metamorfózy gatunków w kontekście śródkowoeuropejskim*. Sv. V. Praha: Verbum, 2011, s. 8–24.

⁵ Např. *Místo genologie dnes: nově problémy*. In: *Genologické a meziliterárne štúdie 1*. Prešov: Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis. Literárnovedný zborník 29. Zost. Viera Žemberová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 5–17; *Genologie dnes a jeden ruský príklad*. In: *Genologické a meziliterárne štúdie 2*. Ed. Viera Žemberová. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Literárnovedný zborník č. 31, 2010, s. 7–12; *Nové výzvy literární genologii*. STIL 9, 2010, s. 283–293.

genologie zahlcena konkrétním materiálem, který dále rozmývá, rozptyluje, rozmazává a rozostřuje skutečné i hypotetické hranice žánrů, na druhé se uzavírá sama v sobě a v elitních, enklávních literárních strukturách. V prvním případě: dnes je takových literárních děl většina, převažuje v nich specifické, tedy fenotyp, nad obecným, tedy genotypem. Ve studii pro STIL jsem se to snažil ukázat např. na české próze Jiřího Šimáčka *Snaživky* s podtitulem „nejnižší forma románu“⁶, který provokuje k výše uvedeným úvahám a vůbec k reflexím vývoje literatury a podobě jejího žánrového systému.

V druhém případě: to, co zahlcuje nynější literaturu a kvantitativně proměňuje její tvář, je výskyt útvarů na pomezí fiction a nonfiction, tedy krásné a věcné literatury. Když zůstaneme u české literatury, dávno před tím, než do české literatury vtrhla zcela oficiálně postmoderna, tu spisovatel a novinář Jindřich Uher vytvořil experimentální prozaické pásmo právě na této hranici.⁷ Mohli bychom ovšem uvádět desítky dalších případů, kdy se propojuje fiction a nonfiction, esej, věda a beletrie: ze slovenské tvorby ještě například některé prózy Dany Podracké (roč. 1954), např. *Hystéria siberiana*, soubor esejů, studií, zpola beletristických a zpola vědeckých kapitol (autorka je původní profesí psycholožka), k nimž je připojen poměrně rozsáhlý seznam použité literatury, beletrie i odborné produkce.⁸ Obvykle jde o koláž memoárů, deníku spisovatele,

⁶ ŠIMÁČEK, Jiří: *Snaživky. Nejnižší forma románu*. Brno: Větrné mlýny, 2009.

⁷ Viz POSPÍŠIL, Ivo: *In margine slovanství a ruství v Uhrovu Janáčkově (J. Uher: Janáček – román života. Český spisovatel, Praha 1993, 360 s.)*. Opera Slavica 3, 1993, 3, s. 57–59; *Kniha okouzlení a jistot (J. Uher: Objektívem srdce, Brno 1985)*. Rovnost, 15. 4. 1986, s. 5; *Nezbytí křidel (J. Uher: Hledání křidel, Brno 1988)*. Brněnský večerník 24. 11. 1989, s. 3; *Píseň teskné radosti (Jindřich Uher: Píseň teskné radosti, Hodonín 1992)*. Lidové noviny 25. 8. 1992, s. 13; *Uhrův Janáček (J. Uher: Janáček – román života)*. Rudé právo 2. 11. 1993, s. 5; *Životopisný román o Leoši Janáčkově. Život, osud, hudba a národ (J. Uher: Janáček – román života, Český spis. 1993)*. Lidová demokracie (Praha), 20. 12. 1993, s. 5; *Život, osud, hudba a národ (J. Uher: Janáček – román života. Český spis. 1993)*. Lidová demokracie (Brno) 17. 1. 1994, s. 9 (souběžně vyšla také recenze muzikologa prof. Rudolfa Pečmana *Román o Janáčkově životě*; obě recenze byly pojaty jako komplementární); *Ona a Martinů (Jindřich Uher: Ona a Martinů, Čes. spisovatel 1995)*. Brněnský večerník 16. 10. 1995, s. 3; *Medzi kameňmi a hviezdami. Hovoríme s básnikom a prozaikom Jindřichom Uhrom*. Literárny týždenník, 1995, 5, 27. 1., s. 1 a 11; *Jindřich Uher a ruské téma: jádro a souvislosti*. In: Ivan Dorovský (ed.): *Argonaut z Moravy. Sborník příspěvků z konference k nedožitým 70. narozeninám Jindřicha Uhra*. Brno – Boskovice, 2002, s. 42–47.

⁸ PODRACKÁ, Dana: *Hystéria siberiana*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2009.

eseje, interview, kde se autor ptá druhých nebo sám sebe, kde seznamuje čtenáře se svou četbou, svým vkusem, také ovšem se spisovatelským řemeslem, tedy píše svého druhu metaliteraturu, jsou tu výjevy někdy docela intimní, často i fotografie a jiné dokumenty.

Příkladů je mnoho, zůstaneme tu u slovenské literatury. Autorka svazku *Písať ako dýchať* Mila Haugová (roč. 1942)⁹ je známa slovenskému, mnohem méně českému čtenáři: poezie, a to ani překladová se příliš nečte, ale Haugová je současně výrazná osobnost kultury jako takové. Její koláž se zaměřuje na komentáře k vlastní četbě, dialogy s jinými tvůrci, je to skutečná síť světové literatury, zejména poezie, dialogy, triology a tetralogy s jejími oblíbenými autory slovenskými i jinými. Zajímavé je, že česká literatura a zejména poezie, to české rodinné stříbro zejména meziválečné, se tu objevuje jen marginálně. Tedy spíše Sylvia Plathová, Vladimír Nabokov (i ten psal rusky), Ted Hughes, T. S. Eliot, Ezra Pound, mezi nimi i Stanislav Rakús a Jozef Mihalkovič, vedle Margueritte Durasové a Rainera Marii Rilka také Milan Richter nebo Marina Cvetajevová a samozřejmě plejáda slovenských tvůrců v počtu poměrně obrovském. Jaké to dílo vlastně rozevíráme? Je to montáž textů, úvah, ukázek poezie, glos, „chytrých“ reflexí, citátů, reminiscencí, aluzí, vše svedené k básnickému řemeslu, ale také k duchovnosti, nadpřirozenosti poezie, která je „jako dech“: ten název není ovšem původní, četl jsem ho mnohokrát, ale je fakt, že autorka tuto tezi o poezii jako o něčem samozřejmém a přirozeném vlastně sama vyvrací, když ukazuje, že poezie a její vytváření je především tvrdá práce a zázrak samozřejmosti je často jejím nejlepším výsledkem.

Básník a překladatel se někdy musí vypovídat, svěřit čtenáři, reflektovat svoje básnické činy, konfrontovat se s jinými, ukázat, kolik toho ví a co všechno přečetl a s kým se srovnává. Na druhé straně je nejlepším argumentem sama tvorba a nahlédnutí do dílny může být pro potenciální čtenáře motivující i demotivující, záleží na jeho letoře. Fakt, že literární tvůrci dneška se často uchylují k takovým výpovědím, je dnes obvyklé: není to nic zapovězeného, ale kvantita této tendence je udivující a možná i trochu varující. Text Mily Haugové tedy svým způsobem patří k Demlovým *Šlépějím*, textům Leona Bloy nebo k *Deníku spisovatele* Fjodora Dostojevského.

⁹ HAUGOVÁ, Mila: *Písať ako dýchať (Siet' vody s tisícimi vchodmi)*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014.

Dcera slavného otce Veronika Šikulová (nar. 1967) vytváří podobný celek¹⁰ jako Haugová, ale současně zcela jiný. Jsou to vzpomínky, líčení, korespondence, chtělo by se napsat nostalgické „mladé“ memoáry o starých zlatých časech, jež se prolamují do současnosti, ale autorka to tak přímo nevyslovuje. Pro každého jsou zlatými časy především léta mládí, ať již je doba jakákoli: láska kvete i ve frontových zákopech. Modranská idyla mezi spisovateli před rokem 1989, mezi intelektuály, kteří byli „oficiální“, dobře ekonomicky zajištěni, avšak s relativně samostatnými názory, kteří občas „zazlobili“ a občas byli zase až příliš loajální, jimž byl svět v podstatě otevřen, přechází postupně do nové éry porevoluční. Ten hiát tu není příliš patrný, jen se ozve v situaci, kdy se autorka uchází o zaměstnání, když předtím dává výpověď, možná v iluzi sdílené tehdy skoro všemi, že se konečně „osvobodí“ od rutiny a sociálních jistot a vyrazí k úspěchu, možná i jen kvůli „novému počátku“: „*Začiatkom deväťdesiatych rokov som dala výpoveď v Literárnom týždenníku a hľadala si zamestnanie. Napadlo mi, že zájdem aj do redakcie Fragmentu. A som zašla. V miestnosti sedeli Juraj Špitzer, Miloš Žiak, Milan a Martin Šimečkovi, Oleg Pastier a dáke ženy, ktoré som nepoznala. Predstavila som sa a opýtala na prácu v redakcii. Všetci na mňa vyvalili oči, zdalo sa mi, že som ich priviedla do rozpakov ešte viac ako seba. Miesto vraj nemajú; otočila som sa vo dverách a bežala kade ľahšie. Mala som pocit, že budú o mne klebetiť, pre istotu som sa na ulici rozplakala. Tí ľudia v redakcii sa voči mne správali dosť nepriateľsky, cítila som, že je to kvôli otcovi, ktorý bol možno pre nich predstaviteľom oficiálnej literatúry, a oni boli disidenti, nepriatelia toho oficiálneho, čo slovenská literatúra ponúkala*“ (s. 98). Nicméně s jedním z nich – Olegem Pastierem – se nakonec sblížila a jejich korespondence tvoří podstatnou část svazku. Jak sama uvádí, spisovatelů a lidí umění bylo v jejich modranské vile vždy mnoho (proto je zklamaná dnešním izolacionismem): Rudolf Sloboda, hudební skladatel Il'ja Zeljenka, Jozef Mihalkovič, Lýdia Vadkerti, Lubomír Feldek, Vladimír Bednár aj., v prostředí skutečně kulturním, kde na ně dýchala slavná minulost (dům projektoval Dušan Jurkovič). Před Pastierem je „hrdinou“ autorčiných zápisků Rudolf Sloboda: jeho názory, další rozhovory s jinými autory a korespondence s Olegem Pastierem tvoří jádro věcné, ale, jak uvedeno, také nostalgické výpovědi.

¹⁰ ŠIKULOVÁ, Veronika: *Freska v dome*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014.

Zůstává tu jeden problém. Není taková komunita spisovatelů diskutujících o literatuře mezi cigaretami a sklenkami vína přece jen od zbytku světa trochu izolovaná? Jak blízké jí mohou být běžné starosti tzv. obyčejných lidí? Jaká literatura vzniká v takovém prostředí? Spisovatelské a umělecké komunity jsou běžná věc všude na světě, ale možná by to chtělo silnější dotek reality, vysmívaných „univerzit života“: davy bezdomovců, „lidé popelnicových polí“, tedy penzisté vybírající odpadkové koše a popelnice, fronty na úřadech práce, tzv. vyloučené lokality, vybydlené domy, alkoholici, narkomani, rozvrácené rodiny, vrazi, korupce – i to je – kromě enkláv poklidné kultury – naše polistopadová realita a materiálu pro literaturu je tu až dost, bohužel literatura, film a výtvarné umění či hudba jí využívají jen poskrovnu. Žánrová struktura této do sebe svinuté, enklávní literatury je jednosměrná a uzavřená, ochuzená, tvořící protipól polytematické, široce koncipované tvorby.

Aluzivnost literatury, která vyrůstá z jiného textu, nabývá podob vědeckého pojednání na okraji esejistiky, beletrie a vědeckého diskurzu, rozmývá dosavadní hranice krásné literatury a míří jinam, za meze běžných žánrů. Nejde jen o objevování nových témat a problémových okruhů (feminismus, genderová témata, postkoloniální produkce, elektronická média, internet, facebook aj.), ani o skutečnou radikální transformaci žánrového systému, jak se to dělo v romantismu nebo moderně, ale o následování postmoderního trendu, jenž vytváří celé na sobě naskládané vrstvy, v jejichž případě nelze hovořit o jednotlivých žánrech, ale spíše o **žánrových společenstvích**. Na to nemůže genologie nereagovat, a to v počáteční fázi především jistou bezradností. Opakuji: nejde ani tak o nové technologické prostředky šíření textů, o možnosti jinak nakládat s textem a texty, ale o kvalitativně nový prvek permanentní přestavby nikoli žánrového systému, ale samotné žánrové struktury.

Genologie tak stojí před jevy, které již nejsou jen mechanickým rozšiřováním jejího prostoru, jak jsem o tom také psal, ale před zásadní proměnou svého předmětu. S některými genologickými publikacemi polskými, ruskými a ukrajinskými jsme se už vyrovnali jinde, takže k naší stati tu jen odkazujeme.¹¹

¹¹ Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Věda v čase všeobecného stmívání: k současné genologii, účelové paměti a moci ve vědě*. In: *Z dějin literární vědy: metody a přístupy*. Eds. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Brno: Literárněvědná společnost, o. s., Tribun EU, 2014, s. 35–53; také in: POSPÍŠIL, Ivo: *Když se nevyčasi aneb Stmívání*. Brno: Sojnek, 2015, s. 230–241.

Metodické, edukativní, ale i metodologické zaměření má např. publikace Pauliny Potrykus-Woźniak.¹² Je nutno automatiky předpokládat, že tzv. nové žánry musí znamenat zásadní proměnu přístup k žánrům a genologii jako takové? Nebo ještě jinak: jsou tyto nové žánry tak zcela nové, nebo jsou nová spíše média, tedy zprostředkovatelé? Lze se právem domnívat, že nové útvary musí změnit i přístupy k jejich zkoumání; současně však tu zůstává základní fraktura žánrů, a tedy i zásady genologických bádání. Ostatně sám slovník ukazuje, jakým způsobem docházelo k proměně žánrového systému postupnou trivializací žánrů a hledání způsobů jejich snadnějšího zpřístupnění recipientovi. Na jedné straně je to oslabování estetické funkce umění, již zmíněná celková trivializace literatury, v poslední době komplementarita literárních textů v elektronickém prostředí. Především to ukazuje na to, že literatura je velmi složitý objekt zkoumání a že recipient zjevně – pod tlakem nových technologií – opět ještě více mentálně z pohodlně a změnil svůj přístup k literárnímu artefaktu potřebou permanentní vizualizace a interaktivity. Charakteristický je v tomto smyslu již název slovníku, neboť kromě slova „gatunek“, tedy „žár“, je tu i „zjawisko“, tedy „jev“ či „útvár“; to nomenklaturně rozkolísává pevnou žánrovou systematiku. Mezi hesly jsou – jak již naznačeno – žánry nenové, resp. nové spíše pro 19. a 20. století, jako jsou vědeckofantastická literatura, horror, comics, literární koláž, happening, graffiti, literatura faktu, cestopis, performance, pitaval, kriminální román, detektivka (policejní román), reportáž, fejeton, esej, filmový scénář, western aj. Mezi novější patří např. mailart, blog, mikroblog, poezie SMS, internetová poezie, hypertextový román, mluvená kniha, cyberpunk, artzin, internetový časopis, mural apod.

Zdá se, že problematika literárních žánrů bude i nadále fungovat dichotomně: jednak jako součást speciální literárněvědné subdisciplíny, tedy s vyhraněným, ozvláštněným pohledem na žánr jako ontickou kategorii literatury, jedinou možnou podobu její existence, jednak jako tradiční složka historické a teoretické poetiky, která je chápána popisně eidologicky, resp. morfologicky. Jak uvedeno výše, další vývoj souvisí také s tím, jak bude v genologii komunikováno, jak se bude uplatňovat moc ve vědě, nakolik bude genologie předmětem diskursu tzv. spolu

¹² POTRYKUS-WOŹNIAK, Paulina: *Słownik nowych gatunków i zjawisk literackich*. Bielsko-Biała, ParkEdukacja, 2010. Viz naši rec. *Nové literární žánry – nová genologie?* (Paulina Potrykus-Woźniak: *Słownik nowych gatunków i zjawisk literackich*. Warszawa – Bielsko-Biała: ParkEdukacja, 2010). Opera Slavica XXI, 2011, č. 1, s. 54–56.

mluvících zájmových korporací, kdy skutečné poznání již zcela ustoupilo od poznání v zájmu absurdních bodovacích systémů a databází.

Jedním z rysů žánrové proměny současné literatury je, jak se zdá a jak jsme se snažili doložit, na jedné straně její izolovanost, svinutost do sebe, narcisismus, sebestřednost, niterné oddělení od zmateného, chaotického světa, na straně druhé vyhledávání brutalit a extrémů, aniž by se zde objevilo to, co literaturu vždy činilo stavbou esteticko-etickou: humanismus a snaha o nápravu. Žánrová stavba se pohybuje směrem k trivialitě, k masovosti na straně jedné a k výlučnosti, exkluzivitě a elitnosti, enklávnosti na straně druhé. Jako by žánrová stavba literatury, vždy citlivá k společenskému a obecně lidskému vývoji, neobyčejně citlivě reflektovala katastrofický stav našeho světa, jeho rozpolcenost, již nelze odstranit, nelze vytvořit nové celky. Antagonistické rozpory dnešního světa se jako v kapce vody zrcadlí v této rozpolcenosti její generické konstrukce. V tomto smyslu je literární žánr a genologie, která jej zkoumá, lakmusovým papírkem společenských proměn, jakýmsi barometrem, který má především varující význam. Z tohoto hlediska není specializace žánrového bádání a vytváření specifické disciplíny – genologie – činem zbytečným, znamením vědecké marnivosti a bezúčelné hravosti, ale důležitým sociálně kreativním aktem, jenž se tak přirozeně včleňuje do struktury sociálních věd a má značný společenský význam. Změny žánrové stavby literatury, celých žánrových systémů signalizují společenské proměny: tento psycho-sociologický aspekt genologie nebyl nikdy řádně doceněn a není doceňován ani dnes. Je to další argument ve prospěch genologie jako speciální disciplíny, která zkoumá jev tak stěžejní a klíčový, jako je literární žánr.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky FF MU Brno

ivo.pospisil@phil.muni.cz

